

FIGYELŐ

Bóka László 1910–1964. BÓKA László a nagy magyar könyvbarátok közé tartozik.

Utolsó estjét is könyveinek a rendezésével töltötte. Új polcot csináltatott kedvenceivel túlszűfolt dolgozószobájának utolsó szabad falrészére, s örömtelten méregette, elfér-e mindaz, ami földön, székeken, asztalokon halmozódott olyan rendetlenségben, amelynek helyeit, útjait csak ő maga ismerte, ha ismerte. Amint — egy hagyatékából előkerült megrendítő egyszerűségű és mélységű verse szerint — életének és halálának titkait is ő maga ismerte igazán; de maga is sejtette csak inkább.

Azok közé az igazi könyvbarátok közé tartozott, akiknek — bár értik s élvezik azt is — nem a szép könyv szenvedélyük igazi tárgya, hanem a tartalmas, a szövegénél fogva jelentős, érdekes könyv. Évekig tudott vadászni egy-egy olyan, sokszor foszlott külsejű, jelentéktelennek látszó ritkaságra, amelyet legtöbb, könyvtára ékességére és jó hírére adó bibliofil kezébe sem vett. A könyvek az ő életének, kutatásainak, látszatra nem egyszer szeszélyes kalandjainak eszközei, céljai, részei voltak. Legalább annyi költőien játékos vagy véresen igaz történetet tudott velük kapcsolatban elmondani, mint ismerőseiről, kortársairól és elődeiről az irodalmi élet rengetegében. Fontosnak tartotta, s ahol lehetett tettekkel is szolgálta a magyar könyvkultúra ügyét. Abban is, hogy a *Magyar Könyvszemle* újra megindult, a Magyar Tudományos Akadémia I. Osztálya titkáráként komoly része volt.

Egész, sajnos, túl rövidre szabott élete szorosan összefonódott a könyvek világával. Amikor magyar–német szakos bölcsészként elvégezte az egyetemet, könyvtáros lett, s az is maradt 1947-ig. Néhány éves államtitkári közjáték után újra a könyv, az irodalom és tudomány világába tért vissza. 1950-től a budapesti Tudományegyetemen a XX. századi magyar irodalom tanszékvezető tanára volt. De ahogy gyakorló könyvtárosként: tudós professzorként s akadémikusként sem szakadt el a közélettől; nevelői, közírói, kritikusai, költői munkái mind napjaink roppant átalakulásának a szolgálatában álltak. Annak a korunk specializálódásában egyre ritkább szellemi embernek a típusához tartozott, aki egyforma szenvedéllyel és képességgel fordul a költészet, a tudomány és a politika területei felé.

Sok mindent befejezetlenül hagyott maga után. Miután világosan tudta, mennyi időre számíthat, sok mindent elkezdett; s miután megmutatta, hogyan vinné végig a megkezdett munkát, hirtelen befejezte. Az ő életművét is, mint annyi magyar alkotóét, céljainak s igényeinek a magasságához kell mérnünk, karcsú ormai s nem szakadékaik szerint kell megbecsülnünk. Korunk jelentős szellemét s a könyv szenvedélyes barátját gyászoljuk eltávoztával.

KERESZTURY DEZSŐ

In memoriam dr. Weger Imre (1915—1965). 1965. február 10-én kísértük ki utolsó útjára az Akadémiai Könyvtár Feldolgozó Osztályának vezetőjét, az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács Osztályozó Bizottsága tagját, a FID/C 3 nemzetközi munkabizottság egyik legaktívabb tagját, a kiváló könyvtárost és nemzetközileg is elismert osztályozási szakembert. Elhúnyta nemcsak az Akadémiai Könyvtárnak, hanem az egész magyar tudományos könyvtárügynek nehezen pótolható veszteséget jelent.

WEGER Imre alkotóképességének teljében, 49 éves korában hunyt el másfél-évtizednyi, eredményekben gazdag könyvtáros, közel egyévtizedes akadémiai könyvtárosi pályafutás után.

Nagyszámon született 1915. április 11-én, és gimnáziumi tanár fiaként maga is tanári pályára készült. Egyetemi tanulmányait részben külföldön végezte (német—francia szakos tanár volt), Párizsban és Bécsben is tanult. Egyetemi díjtalan gyakoronokként kezdte pályafutását 1938-ban, majd középiskolai tanárként működött 1951-ig, ekkor került a Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtárába, ez időtől kezdve az Enciklopédia szerkesztőségében töltött két és félévet leszámítva — e munkája kapcsán sem szakadt el teljesen a könyvtári munkától — haláláig könyvtárosként működött, az Akadémiai Könyvtárban 1957-től úgyszólván végig osztályozási munkakörben.

Az *ETO*-t — amint többször elmesélte — még középiskolás diák korában ismerte meg a Fővárosi Könyvtárban, és már diákkorában foglalkozott vele. Ez az egykori vonzalma, érdeklődése az osztályozási, szakozási kérdések iránt végigkísérte egész pályafutását, megfelelt a jó értelemben vett „polihisztori” érdeklődésének, a nyelvészetben és általában a humán tudományokban való széleskörű jártassága mellett nem voltak idegenek tőle a természettudományi ismeretek sem. Pedagógiai érzéke mellett, amelyet közvetlen munkatársai tapasztalhattak, nem kevésbé volt jellemző rá a tudományos eredmények iránti csillapíthatatlan érdeklődés, az állandó tanulás. Élete végéig egyidejűleg tanított és tanult.

Az osztályozás problémáiban való elmélyülésben élte ki magát legteljesebben, de alkotókedve és munkássága nem szűkült le erre, otthonosan mozgott a könyvtári munka legkülönfélébb területein. Ezt tanúsítja nemcsak sokoldalú akadémiai könyvtárosi munkássága (szűkebb szakterülete mellett foglalkozott a könyvtári munka műszaki fejlesztési kérdéseivel is, tagja volt az új akadémiai könyvtárápület program-készítő munkacsoportjának stb.), hanem másfélévtizedes könyvtárosi pályafutásának publikációi is.

Úttörő jellegűnek tekinthető első jelentkezése a könyvtári szakirodalomban *Irodalomkutatás — anyaggyűjtés. Módszertani útmutató közgazdász hallgatók részére* (Bp. 1955, Közgazdasági és Jogi Kiadó. 63 l.) c. munkája — és számos közleménye jelent meg e munkájától, az utolsóig, az MTA Könyvtára által kéziratként kiadott *Lyukkártya ábécé. Útmutató peremlyukasztásos kártya alkalmazásához* c. (1964. 20 l.) kis füzetig. Mindkét kiadvány közös vonása a téma különbözősége mellett, hogy bennük szerencsésen ötvöződik a könyvtári szakismeret a pedagógiai érzékkel. A tudományos könyvtáros közvélemény jól ismeri a MORAVEK Endrével közösen készített olyan kitűnő segédkönyveket, mint a *Magyar könyvészeti kifejezések kis orosz szótára* vagy az *Abbreviaturae cyrillicae* (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei 15. és 25. sz.), a könyvtári munkán is túlmutató olyan összeállításait, mint az MTA Könyvtára tudományszervezési *Tájékoztatójában közreadott szemléit* (A tudományok osztályozása mint tudományszervezési probléma. 1962. 3—4. sz.), *A társadalomtudományi kutatómunka segédeszközei*. 1962. 5—6. sz.), az osztályozás kérdéseiről írott különböző cikkeit, ismertetéseit stb.

Külön kell megemlékezni arról a jelentős munkáról, amit WEGER Imre a FID/C 3, az *ETO* társadalomtudományi osztályának revíziójára alakult kelet—nyugati munkabizottság tagjaként végzett. E munka során egyaránt érvényesült kiváló szakozói fel-

készültsége, nagyszerű nyelvismerete, tárgyalási készsége, munkabírása. Nem egy alkalommal tapasztaltam közvetlenül és közvetve azt a határainkon túli osztatlan elismerést, amellyel a különböző országokat képviselő tárgyalópartnereink WÉGER Imre ezirányú tevékenységét kísérték. Más magyar szakemberekkel (és külföldiekkel) együttműködve, jelentős szerepe volt az *ETO 37 Pedagógia* szakjának átdolgozásában. Az Országos Osztályozási Bizottság is egyik legaktívabb tagját veszítette el elhúnytával.

WÉGER Imre a könyvtárosoknak ahhoz a típusához tartozott, amely a napi, „láthatatlan” könyvtári rutinmunkát össze tudta kapcsolni a könyvtári tevékenység távlataival, aki a katalóguscédulán túl látta és értette a művet és az alkotót. A könyvtári munkának háládatlan, nem mutatós területét választotta élethivatásául, az osztályozást, ahol az eredményeket természetesnek tartják, a hibák annál inkább figyelmet keltenek. A szakozók (mint általában a katalógusokkal foglalkozók) munkája a könyvtár legfontosabb munkaeszközében, a katalógusokban él tovább láthatatlanul, de annál élőbbben és maradandóan: a könyvtár a maga katalógusai által él.

Klasszikus műveltség — és a modern technika iránti érzék, hivatástudat — és humanista beállítottság, pedagógiahajlam — és állandó tanulás, osztályozói alkat — és széleskörű könyvtáros felkészültség egyaránt jellemezték WÉGER Imrét.

Emlékét a legjobbjai között őrzi meg a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára és az egész magyar könyvtárügy.

RÓZSA GYÖRGY

Arady Kálmán (1893—1964). Orvostudományi diplomájának megszerzése, 1921 óta hivatásának magaslatán álló szakembere volt az emberi szenvedés enyhítését szolgáló tudománynak, bár sokan tudtuk, hogy van még egy másik „hivatása”, mondhatnám szenvedélye. Kora ifjúságától benne élt a művészetek iránti szomjas rajongás. A képzőművészetek minden ága, de különösen a piktúra és a grafika vonzotta, szívéhez talán mégis legközelebb a kisgrafika és ennek eredményeként az exlibris állott. Már 1932-ben megalapította a *Magyar Exlibris Gyűjtők és Grafikabarátok Egyesületét*. Az Egyesületnek 32 tagja volt: az alapító mellett HARANGHY Jenő, LYKA Károly és MÜHLBECK Károly. Folyóiratuk, a *Kisgrafika* (élt 1937-től 1944-ig) ismert művészei: DIVÉKY József, GARA Arnold, KOZMA Lajos, NAGY Sándor és SASSY Attila. A folyóirat mellett művészi értékű és jelentőségű kiadványokkal gazdagította a magyar exlibris-irodalmat (pl. ONNI OKKONEN: *A finn grafikusművészet*, 1943 mint az Egyesület 16. kiadványa jelent meg). ARADY Kálmán halálával szakmailag legkiválóbb exlibris-tudósunkat veszítettük el, aki soha el nem hanyagolt gyógyító tevékenysége mellett, egy-egy régi címeres lap tulajdonosának a kiletét megállapítandó, napokig kutatott könyvtárakban és levéltárakban. Mindenkori legnagyobb odaadással állt kutatók és rajzolók rendelkezésére, azonban közvetlenül is részt vett a művészi alkotó munkában mint fiatalok foglalkoztatója, serkentője, hiszen nem egyszer témákat, ötleteket adott nekik. Gazdag tapasztalatait értékesítette, amikor 1949-ben megszerezte második doktori oklevelét a budapesti egyetemen a művészettörténetből. (Értekezése: *A magyar exlibris története 1526—1900* címmel kéziratban maradt.) Orvosi hivatását és exlibris-kutatásait is össze tudta kapcsolni: megírta a magyar orvosi exlibrisek történetét az *Orvosi Hetilapban*. A *Magyar Könyvszemlének* 1962 óta volt munkatársa. *Exlibris adatok a XIX. századi olvasótársaságok és kölcsönkönyvtárak történetéhez* címmel itt jelent meg utolsó közleménye is, amelyet annak különnyomatával már csak halálos ágyához vihettem el. Tudományos munkásságának alapja az exlibrisek gyűjtése volt: gondoskodott a mű folytatásáról is, mintegy 50 000 lapból álló gyűjteményét örökségként Katalin lányára hagyta. Sajtókész művei: a kb. ezer

adatot felölelő *Magyar exlibris-bibliográfia* és *A magyar exlibris történetének gazdagon illusztrált monográfiája*. A hazai könyvillusztráció történetére és bibliográfiai alapvetésére vonatkozó szép tervünk vele együtt szállt a sírba. A mindenkor segítőkész orvosban igazi humanistát veszítettünk el, a WESZPRÉMI Istvánok kései, modern utódát.

KOZOCSA SÁNDOR

Nagykönyvtáraink jelentősebb új szerzeményei. A *Magyar Könyvszemle* évenként összefoglaló ismertetés keretében kíván beszámolni a négy budapesti általános gyűjtőkörű nagykönyvtár: az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK), a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára (MTAK), az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtára (EK) és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) jelentősebb új szerzeményeiről, hogy a tudományos kutatókat tájékoztassa. Az összeállítás, amelyet első ízben teszünk közzé, a négy könyvtár gyarapítási osztályainak és különgyűjteményeinek a közreműködésével, az ő adatszolgáltatásaik alapján készült.

1. *Kéziratok.* A középkori kéziratok legjelentősebb gyarapodása — és ez sok-sok év távlatában is kiemelkedik — a londoni Sotheby-árverésen megvásárolt CYPRIANUS-korvina, amelyről a *Magyar Könyvszemle* már korábban beszámolt. Az Egyetemi Könyvtárba került egy *Primus liber computi Nurembergensis* című, a XV. század közepéről származó, színes miniatúrákkal díszített, kitűnő állapotban levő naptárszámítási kódex; az Országos Széchényi Könyvtárba pedig egy XV—XVI. századi észak-olasz breviárium és egy antifona a XVII. század első feléből.

Az *újkor*i kéziratok között *irodalomtörténeti jelentőségű* egy KAZINCZY-fordítás: *A természet ekonomiaja* (EK), KISFALUDY Károly és VÖRÖSMARTY Mihály egy-egy ismeretlen levele (MTAK), ARANY János-dokumentumok (OSZK), CSINSZKA 52 levele (MTAK), KARIKÁS Frigyes eredeti kéziratai (MTAK), DOMOKOS Péter Pál népdalgyűjtése a moldvai csángókra vonatkozó iratokkal (MTAK), valamint GÁSPÁR Simon Antal dalkinése a Dunántúlra áttelepült csángók többszáz dalával (MTAK).

Történezeink számára újabb forrásanyag KOSSUTH Lajos iratainak egy jelentősebb gyűjteménye (a *Törvényhatósági Tudósításokkal* és LOVASSY László perével kapcsolatos iratok) (MTAK), SZÉCHENYI István két levele (MTAK), a kalocsai jezsuita rendház értékes rendtörténeti anyaga (EK) és a magyar—olasz kapcsolatokra vonatkozó iratok a risorgimento idejéből (OSZK).

Nyelvészeti szempontból jelentős MELICH Jánosnak a *Magyar etymológiai szótár* kiadatlan köteteihez készült cédulaanyaga (MTAK), valamint ZOLNAY Vilmos és GEDÉNYI Mihály *A magyar fattyúnyelv szótára* című, húszkötetes, hatalmas adatanyagot tartalmazó gépirásos összeállítása (EK).

Számos jelentős tudósunk *kézírtos hagyatéka* (levelezés stb.) került könyvtárainkba az elmúlt év folyamán, így HODINKA Antal kézíratainak egy része, LUKINICH Imre levelezése (mintegy 500 levél), ZOLNAI Béla levelezése (1000 db.), MARÓT Károly levelezése (kb. 3000 db.), KOVÁTS Ferenc gazdaságtörténész hagyatékának utolsó része, MAUCHA Rezső *Bevezetés az elméleti limnológiába* című kiadatlan műve, HORVÁTH Tibor Antal pénz- és mértéktörténeti anyaggyűjtésének első része (MTAK), — SZIMONIDESZ Lajos terjedelmes kézírtos hagyatéka, PAPP Károly földtan professzor levelezése és kézíratai, SZENTPÉTERY Imre történész kézíratai, Sík Sándor négy szegedi egyetemi előadásának a jegyzetanyaga (EK), — RUZITSKA György, ILOSVAY Lajos, KOZMA Andor, BARTFAI SZABÓ László, SZERB Zsigmond, KÁRPÁTI Aurél hagyatéka és levelezése (OSZK).

A kézírtos *emlékiratok* közül említésre méltó AMBRÓZY György, WLAŚSICH József, VAJTHÓ László és PÁLMAI Ilka írása (OSZK).

Könyv- és könyvtörténeti szempontból jelentős GYÖRGY Lajos értekezése a kolozsvári Egyetemi Könyvtár történetéről (1579—1944), NYIREŐ István életrajza ERDÉLYI Pálról, valamint ugyancsak tőle egy érdekes fényképgyűjtemény a kolozsvári Egyetemi Könyvtár régi állapotáról (EK), IVÁNYI Béla kézirati hagyatékából a *Könyvek, könyvnyomdák, könyvtárak Magyarországon* című forráskiadványának nyomdakész 2. kötete (MTAK), FITZ József levelezése (OSzK) és kéziratai (OSzK — EK).

Tudománytörténeti szempontból megemlítendő még VARJAS Sándor, a korán elhunyt neves marxista filozófus *Az újkori filozófia története* című, 1926-ban Moszkvában készült és kéziratban maradt műve (EK).

A *művészettörténetek számára* értékesek azok a ZICHY Mihály- és MUNKÁCSY Mihály-dokumentumok, amelyek egy londoni kéziratgyűjteményből kerültek az Országos Széchényi Könyvtárba.

Jelentős kéziratos anyag vált hozzáférhetővé a kutatás számára *mikrofilm*-másolatok segítségével. Így több külföldi — bécsi, drezdai, erlangeni, New-York-i — könyvtárban őrzött Corvina (MTAK), a prágai Egyetemi Könyvtárból XIX. századi énekeskönyvek (MTAK), a kolozsvári Egyetemi Könyvtárból SZABÓ Károly levelezése (MTAK), a párizsi Külügyminisztérium levéltárának politikai levelezésgyűjteményéből a Rákóczi-korabeli magyar vonatkozású anyag 10 kötete (MTAK), a zágrábi Egyetemi Könyvtárból XIV—XVI. századi zenetörténeti vonatkozású kéziratok (MTAK). TELEKI László elfogatásával kapcsolatban egy külföldi gyűjteményben őrzött eredetiekről értékes fényképmásolatokat szerzett be az OSzK.

2. *Régi könyvek.* Az Akadémiai Könyvtár megszerezte IUSTINIANUS *Digestum novum* című művének nürnbergi, 1483-i kiadását. Az OSzK két becses TEMESVÁRI Pelbárt-kiadványhoz jutott külföldről, az egyik a *Stellarium beatae virginis Mariae* ösnyomatvány (Hagenau, 1494).

A régi magyar nyomtatványok közül jelentős az a két eddig ismeretlen XVI. századi, magyar nyelvű, Magyarországon nyomtatott naptár, amelynek töredékét Cambridge-ből csere útján szerzett meg az OSzK, továbbá COMENIUS *Orbis sensualium pictus* című művének kétnyelvű (Brassó, 1675) és háromnyelvű (Nürnberg, 1708) kiadása (EK). Az Akadémiai Könyvtár mikrofilm-másolatokat kapott a Szlovák Tudományos Akadémia útján mintegy 120, főleg XVII. századi régi magyar könyvről, a hallei Egyetemi Könyvtár régi magyar gyűjteményéből 53 kötet XVI—XVII. századi nyomtatvány, a berlini Humboldt Egyetemről pedig 8 régi magyar nyomtatvány mikrofilmje érkezett.

Több értékes, magyar vonatkozású, régi külföldi röplap is került az OSzK-ba, így többek között: *Il felicissimo acquisto di . . . Buda* (Firenze, 1602), *Ultimi avvisi venuti dal campo* (Firenze, 1603), PIOTRASZKIEWICZ: *Immatorum occasum* (1650) és *Ragguaglio delle dimostrazioni* (Roma, 1717).

A XVI—XVIII. századi külföldi kiadványok közül irodalom- és tudománytörténeti szempontból jelentősebbek: ERASMUS: *Libellus . . . de pueris statim ac liberaliter instituendis* (Köln, 1529), amely a legritkább ERASMUS-művek közé tartozik, ABEN TIPON: *Physica Hebraea* (Köln, 1555) régi héber természettudományos mű (OSzK), BOCACCIO: *Vita di Dante* (Roma, 1544), DANTE: *Vita nuova* (Firenze, 1576), *Civitates orbis errorum* (Köln, 1588) kézi festéssel színezett városképek (MTAK), BRAHE, Tycho: *Astronomiae instauratae mechanica* (Nürnberg, 1602) (OSzK), FLUDD, Robertus: *Anatomiae amphitheatrum* (Frankfurt, 1623), valamint VOLTAIRE névtelenül megjelent *Questions sur l'Encyclopédie* (2. éd. Vol. 1—9. Londres, 1771—72) című munkája (EK).

3. *Modern könyvek.* Nagykönyvtáraink folyamatosan építik tovább állományukat a profiljukba tartozó irodalom köréből. Így az OSzK a hazai és a magyar vonatkozású gyűjteményét visszamenőleg is igyekszik kiegészíteni részben eddigi hiányok pótlásával, részben példányszaporítással, hogy a Várba kerülő Nemzeti Könyvtár a ráharuló kibőví-

tett feladatoknak eleget tehesen. Ezeknek a szempontoknak a figyelembe vételével vásárolta meg IVÁNYI Béla jogtörténész rendkívül értékes, elsősorban magyar vonatkozású történeti gyűjteményét. A könyvtárnak sikerült továbbá megszereznie néhány emigrációban élt magyar írónak a Szovjetunióban megjelent, eddig hiányzó művét, valamint egy magyar—oroszl könyvritkaságot: MADÁCH *Az ember tragédiájának* első orosz fordítását, amely eddig egyetlen magyar könyvtárban sem volt meg. Ugyancsak a hungarika-gyűjteményt egészíti ki BIKESSY, Joseph: *Pannoniens Bewohner in ihren volkstümlichen Trachten* (Wien, 1820) című munkája, amely 78 litográfiában mutatja be a magyar népi viseleteket, s a korszak egyik legkritkább könyve. Az OSzK-ban eddig csak eszoka példány volt belőle.

Az Akadémiai Könyvtár gyűjtőkörének megfelelően továbbra is törekszik a tudományszervezés irodalmának lehetőleg teljes beszerzésére, nagyobb tétel irodalmi, nyelvészeti és irodalomtörténeti munka megrendelésével gyarapította spanyol (és spanyol—amerikai) gyűjteményét. Ez a szakterület, amely felé egyre nagyobb érdeklődés irányul nálunk is, eddig igen gyengén szerepelt könyvtárainkban. Az Akadémiai Könyvtár ezen a téren már néhány év óta jelentős gyűjtemény kialakítására törekszik. Az ókori történelem és a klasszika-filológia szakokban a korábbi hiányok kiegészítésére több fontos forrás- és szövegkiadást szereztek be „reprint” formában. Ugyanezt a gyűjteményt egészíti ki az elhunyt MARÓT Károly hagyatékából megvásárolt kb. 420 könyv és különnymat is, ezek közül jelentős számú mű foglalkozik a HOMÉROSZ-kérdéssel.

Az Egyetemi Könyvtár a profiljába tartozó szakterületek mellett az utóbbi években különös gonddal gyűjti az egyházaknak és az antiklerikális mozgalmaknak, illetőleg az egyházak egymásközi ideológiai küzdelmeinek a történetére vonatkozó irodalmat. Régebbi szakterületei (filozófia, közép- és újkor történelem) között is erős hangsúlyt kap a tudománytörténet, az egyháztörténet, a felsőoktatás elmélete és a könyvtártörténet. Az új beszerések között a legjelentősebb művek: a Library of Congress kiadásában megjelent *Cyrillic Union Catalogue* „readox mic-roprint” formában rendelkezésre álló, kb. 725 000 címet tartalmazó anyaga, amely a szlavisztikai és történeti kutatásokat segíti elő. Ugyancsak a Library of Congress kiadásában megjelenő hatalmas amerikai nemzeti bibliográfia, a *National Union Catalog* 54 kötetes 1958—1962. évi kumulációja a segédkönyvtár kiemelkedő gyarapodása. A British Museum könyvtárának *General Catalogue of Printed Books* című kiadványának folyamatosan megjelenő kötetei is ezt a gyűjteményrészt gazdagítják. A történeti forráskiadványok sorát egészíti ki a Helsinkiben R. HAUSEN kiadásában 1910 és 1935 között megjelent nyolekötetes *Finlands medeltidsurkunder* című sorozat, amely az 1400—1530-as évek okleveles anyagát tartalmazza.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár a hazai kiadványok mellett a szociológia, a legújabbkori történelem és az urbanisztika köréből igyekszik elsősorban beszerezni a legfontosabb külföldi kézikönyveket, nagyobb monográfiákat, összefoglaló műveket. Ezek közül jelentősebb: BORNEMANN, E. — MANN—TECHLER, G.: *Handbuch der Sozialerziehung* (Freiburg, 1963, Herder. Bd. 1—2.), BRAUNTHAL, J.: *Die Geschichte der Internationale* (Hannover, 1961—63, Dietz. Bd. 1—2.), AUZELLE, R.—JANKOVIC, I.: *Encyclopédie de l'urbanisme* (Paris, 1954, Vincent-Fréal. Vol. 1—3.), HILLAIRET, J.: *Dictionnaire historique des rues de Paris* (Paris, 1963, Minuit. Vol. 1—2), MACKELVEY, B.: *The urbanization of America* (New York, 1963, Rutgers U. Pr.).

4. *Periodika.* Az OSzK ebben a vonatkozásban is kettős céllal folytatta gyűjtését a visszamenőleges állománykiegészítés terén. Számos fontos tudományos folyóiratból szerzett be újabb sorozatot (*Századok, Magyar Nyelv, Turul* stb.). Több eddig ismeretlen hírlapból vagy folyóiratból is sikerült egyes számokat vagy évfolyamokat megszerezni, így többek között: *Győri Élet* (Győr, 1919), *Hír* (Bp. 1919), *Móka* (Bp. 1919), *Huszt* *Újság* (Huszt, 1905—6), *Új Egyetem* (Kolozsvár, 1910—11), *Tavaszi* (Nagyvárad, 1919),

Esti Lap (Kolozsvár, 1920), *Pesti Krónika* (Bp. 1930). Újabb számok kerültek elő a *Kommunista Ijűmunkás* (Prága, 1923) és az *Osztályharc* (Párizs, 1931) című lapokból. Az *Új Március* (Wien, 1925—1933) Párttörténeti Intézetben levő sorozatáról xerox-másolattal készült példány jutott a gyűjteménybe.

Az Akadémiai Könyvtár nemzetközi cseretevékenysége keretében elsősorban az akadémiák periodikus kiadványai terén bővítette állományát, kiterjesztette cseréjét a fejlődő országokra és Latin-Amerika államaira is. Így ma már a világ csaknem valamennyi akadémiajának a hivatalos periodikus kiadványai megtalálhatók a könyvtárban.

Az Egyetemi Könyvtár a már fentebb említett szempontokat tartotta szem előtt a folyóirattár gyarapításában is. Történeti folyóiratanyagának (*Historisk Tidskrift, Zeitschrift für Deutsche Landesgeschichte, Zeitschrift für Bayerische Landesgeschichte, Canadian Historical Review, Cahiers du Monde Russe et Soviétique*) kiegészítése mellett a legfontosabb egyháztörténeti (*Journal of Ecclesiastical History, The Catholic Historical Review, Bibliographia Patristica*) és tudománytörténeti (*History of Science*) folyóiratok megrendelésével bővítette választékát.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár birtokába került a *Hungarische Staats- und Gelehrte Nachrichten* című budai lap 1797. júl. 5 és dec. 17 közötti 37 száma. Ennek a lapnak eddig az 1794-i volt az utolsó ismert évfolyama. KELÉNYI B. Ottó feltételezése alapján az 1796-ban megjelent *Ofner Zeitungot* e lap folytatásának tekintette a szakirodalom.

5. *Egyéb különgyűjtemények.* Az Akadémiai Könyvtár *Orientalisztikai* Osztálya az elmúlt évben két kiemelkedő kiadvánnyal, illetve sorozattal gyarapodott. Az egyik a 3443 füzetből álló *Cung su csi cseng csu pien* (Sanghaj, 1936—1959) című gyűjteményes munka, amely a hagyományos kínai műveltség alapforrásainak egyik legjelentősebb összefoglalása. A másik az *Oriental Institute Publications* (Chicago, 1924—1960) című sorozat, amelynek 90 kötetéből már csak a könyvtárban, s így egész Közép-Európában a legteljesebb példány. Ez az ókori Előázsia és Egyiptom nagy feltárásait tartalmazza: fontos régészeti leleteket, feliratokat, értékes szövegeket. Több keleti kézirat érkezett mikrofilmen, így a tübingeni Egyetemi Könyvtártól mongol és kalmük kéziratok, egyéb kéziratok a Vatikáni Könyvtártól, Göttingenből, Párizsból.

A *kisnyomtatványok* terén a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár gyarapodott az Országos Habsburgellenes Liga és a Kreith-féle múzeum kiadványaival (körlevelek, felhívások, meghívók és plakátok).

A „Magyar Könyvészet” új korszaka elé. Az 1961/62-es és 1963-as kumulációról. A magyar könyvészet körül C Wittinger óta már oly sokan bábáskodtak és buzgólkodtak, hogy könyvtárosok és könyvtáros-oktatók, hogy valahogy maguk is eligazodjanak ennek a nemzeti intézménynek a kiadástörténetében — számtalan cikk és tanulmány után —, nem röstellték a fáradságot, és *Képes olvasókönyvet*¹ állítottak össze. Ebbe az olvasókönyvbe most új lap illeszkedett be, amely lezárja a témérdek egyéni kezdeményezés, több, kitarásban nem szívónak bizonyult egyesület és intézet erőfeszítéséről tanúskodó dokumentumok hosszú sorát:

Az Országos Széchényi Könyvtár kiadásában most jelent meg a felszabadulás után, 1946 januárjában megindított kurrens nemzeti bibliográfia első (kétéves) kumulációja.

¹ *Képes olvasókönyv a magyar nemzeti bibliográfiához.* Összeáll. BÓDAY Pál. Bp. 1964, OSzK Könyvtártudományi és Módszertani Központ. XI, 301 l. (A könyvtárosképzés füzetei.)

Szívós életük a nemzeti bibliográfiáknak általában csak akkor volt, ha nagy tőkeerejű cégek, hatalmas könyvkiadó egyesületek vagy nemzeti könyvtárak adták ki. Történeti sorrendjüket is ez a felsorolás jelzi. Ahol a kereskedelmi apparátus idővel gyengének bizonyult, kiadását a közvélemény a kötelespéldányban részesülő nemzeti könyvtártól várta, az állami kéz támogatását esetleg abban a formában, hogy a nemzeti könyvtár kooperál a könyvkereskedelemmel, mint Angliában.

1. A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtára két ízben is szerepel azok sorában, akik nekiindulnak, hogy megteremtsék a kurrens magyar könyvészetet és ennek évi, több évi összefoglalóit. Első ízben az ország bűnös részvétele az éppen esedékes világháborúban volt az oka az abbamaradásnak. 1876-ban a Nemzeti Múzeum könyvtára, mint a *Magyar Könyvszemle* közrebocsátója, megkezdte a megjelenő új magyar és nem-magyar irodalom könyvészetének a közlését. A jegyzékek az első években kéthavonta, később évente csak ötször jelennek meg 1879 végéig. Terjedelmük az első évben 70 lap, a könyv címek száma 1134. Érdemes a csoportosításra figyelni:

1. A magyar irodalom 1876-ban.
2. 1876-ról szóló naptárak.
3. Hazai nem magyar irodalom.
4. Hazánkat érdeklő külföldi irodalom.
5. Hírlapirodalmunk 1876-ban.
6. Iskolai értesítvények az 1875/76 tanévről.

Ez a szerkezet (az 1., 3. és 4. csoport) csaknem megfelel a SZABÓ Károly—HELLEBRANT Árpád három kötete tagolásának, pedig ekkor SZABÓ Károlynak még az első kötete sem jelent meg; beosztása valószínűleg a sajtóban közölt előzetes közlemény alapján ismertté válhatott.

Az egyes csoportok elrendezése betűrendes, de az évi statisztikai kimutatás szakokra bontott. Az 1876 éviben, a *nemzeti gyász* évében külön rovata a szakrendi táblázatnak: a 20, DEÁK Ferencről szóló mű.

1880-tól kezdve 1891-ig bezárólag a könyvészet már csak évi kumulációban a *Magyar Könyvszemle mellékleteként* jelenik meg külön lapszámozással. Szerkesztője HORVÁTH Ignác. A jegyzék terjedelme évről-évre nőtt; a lapszám 162-re ugrott, a megjelent művek száma 1134-ről 2117-re.

Ez az évi összefoglalás gondos címléírásaival kielégíthette a történelem kutatóját, de az aktualitások iránt érdeklődőt bajosan. De végre is teljességével és főként szerkezetével méltó volt a magyar nemzeti bibliográfia rangjára és méltó a *Magyar Könyvszemlet* elindító FRANKÓI Vilmos történész-püspök nevéhez.

A *Magyar Könyvszemle* 1891. évfolyamában a könyvészeti melléklet utoljára jelent meg. A kiadványon egy szó sem jelzi, hogy utolsó közlemény.

Mi történt? A könyvtár régi irattárában nem volt módunk kutatni, a *Magyar Könyvszemle* története nincsen megírva. Más forrásból tudjuk, hogy 1892-ben kipattant a „Csontos-ügy”.² Jelentős belső szervezeti és személyi változások következtek be. A *Magyar Könyvszemle* „Új folyam” jelzéssel nagy késéssel újra megindul, de az 1892-i évfolyam egybefolyik egy lapszámozással a következővel, a címlapon így jelezve: 1892/93. évfolyam, szerkesztője SCHÖNHERR Gyula.

Magyarázatot a történetekre az új folyam élén megjelent beköszöntőből nem kapunk. A szerkesztőségi nyilatkozat a folyóirat múltjáról ezeket mondja: „A folyóirat 1876-ban Frankói Vilmos könyvtárnoksága alatt keletkezve 18 éven keresztül 16 terjedelmes kötetben szolgált mint a Nemzeti Múzeum Könyvtára hivatalos kiadványa s a

² Ld. bővebben: PÁLVÖLGYI Endre: *A Csontos János elleni fegyelmi vizsgálat és annak politikai háttere*. Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei. 2. köt. Bp. 1964. 163—192. l.

magyar bibliográfia egyetlen szakközlönye, kettős feladatának betöltésében arra törekedett, hogy a múzeumi könyvtárat tegye hazánk összes bibliográfiai mozgalmainak központjává.” Majd tovább: „Munkatársai sorában képviselve voltak a magyar történelem és irodalomtörténet összes művelői, kik a folyóirat nagynevű alapítójának hatása alatt szakszerűen képzett munkás növendékekkel gyarapították a hazai bibliográfia ifjú iskoláját.”

Új programot kapott a folyóirat, s erről a programról érdemes volna írni, de most nem ez a feladatunk. A programban a kurrens magyar könyvészet említést sem kapott, s ettől fogva félévszázadon át a Széchényi Könyvtár kerülte a vele való foglalkozást. Ha legalább az 1878-tól kezdve a *Corvinában* megindult kurrens bibliográfia és az ebből származó *Évkönyvek* szerkesztőségével működött volna együtt a teljesebb évi összefoglalók érdekében a Széchényi Könyvtár, minden lényeges problémánk megoldódott volna. Az *Évkönyvek* lehetővé tették volna a ciklusok összeállítását. Az együttműködés hiánya lett az oka annak, hogy 1918-tól kezdve az egy 1930. évi kötetet leszámítva 1929-ig, majd 1931—1935-ig az *Évkönyvek* is elmaradtak. Hogy kizárólag a kooperációs készség hiányán múlt az *Évkönyvek* folytonossága, erre bizonyíték a könyvkereskedők 1930-i *Évkönyve*, amelyet GULYÁS Pál szerkesztett PIKLER Blanka közreműködésével, a Széchényi Könyvtár kötelespéldányainak a figyelembevételével. FITZ József, a Széchényi Könyvtár új igazgatója erélyes kézzel látott neki a bibliográfiai osztály újjászervezésének, elindítva 1936-ban (1939-es megjelenési évszámmal) újra a *Magyar Könyvészetet*. Bevezetőjében elszomorító képet fest a magyar bibliográfia helyzetéről. Ezt írja 1936-ban: „Azt fogják kérdezni, miért élesztjük fel az 1917-ben megszünt évi magyar könyvészetet,³ holott 1930-ban egy, a feltámasztására irányuló kísérlet már megmutatta, hogy ennek a vállalkozásnak a költségei nem térülnek meg? És ha mégis megújítjuk, lehet-e arra remény, hogy az elmaradt 1918—1929 és 1931—1935 évi évfolyamokat valaha is pótoljuk? Ha pedig már újra indítjuk, miért kezdjük éppen az 1936. esztendővel? S miért jelenik meg az 1936. évfolyam csak 1939-ben, három évi késedelemmel?”

Ami a feltett kérdésekben az egyéves összefoglalókat illeti: helyes volt a kérdés felvetése. A ciklusbibliográfia akkor került válságba, amikor az évi könyvészetek kiadása a „kis” világháború vége felé megszakadt. Így történt, hogy az 1911—1920-i ciklus könyvészete — bár csak 3 kiesett év bibliográfiai anyagával kellett az évkönyv anyagát kiegészíteni, sok munkaerő több esztendei munkáját igénybe véve, első kötete csak 19 évvel a ciklus lezárta után (1939) jelenhetett meg. Az egyszerű tapasztalati igazság: *a ciklus alapja az évi könyvészet.*

A Széchényi Könyvtár második nekifutásának eredménye az adréma-rendszerű sokszorosítás sikeres alkalmazásával 6 évi könyvészet kiadása volt; az 1941. évről szóló utolsó évkönyv 1944-ben, az ország megszállása évében jelent meg.

Arra a kérdésre is felelt FITZ József, hogy a nemzeti bibliográfia költségei nem térülnek meg. Ezt írja: „Szükség van rá, mert segédkönyve a szaktudományoknak és az irodalomtörténetnek, címűtára az irodalomtörténet anyagának, a kutató az ő használatával ezedi meg tudományos munkáját.” — „Ezer meg ezer kutatónak van szüksége a bibliográfiára, de mégsem veszi meg, mert nem saját példányt használ, hanem használja a közkönyvtárakét. Ezért a kiadás költségeit a példányok eladásából nem lehet fedezni, s miután üzleti vállalkozásnak nem jó, csak áldozatkészségből vagy köteles példányokat élvező közintézmény erkölcsi kötelezettsége folytán jelenhetik meg. — *A magyar bibliográfia szerkesztése és kiadása elsősorban a Széchényi Könyvtár természetes feladatai közé tartozik.*”

³Ti. A Magyar Könyvkereskedők Egyesülete *Magyar Könyvészet* címmel megjelent *Évkönyvét.*

Ezt a kötelezettséget ilyen nyíltsággal előtte nem vállalta egy könyvtárigazgató sem.

2. 1964 tavaszán megjelent a magyar nemzeti bibliográfia új korszakát megnyitó első kumuláció: 1961—1962 *Magyar Könyvészet*.⁴ Huszonhárom év óta az első nagyobb összefoglaló a nemzeti könyvtermelésről. Az első meglepetés a kötet nagy terjedelme: nagy negyedrért alak 1139 lappal. A másik: a bibliográfia szakrendjének széles skálája, az *ETO*-ból kialakított 321 szakcsoport; ezeken belül — két szakcsoport kivételével — betűrend. A harmadik meglepetés: az analitikus címleírások rendkívül nagy száma, pontosabban keresztülvitele mindenütt, ahol erre szükség van, évkönyvek, gyűjteményes kötetek, kongresszusi jelentések, többkötetes művek tartalmának elemzése, végül az általános szakutalásban és egyedi szakutalókban való gazdagsága, ha egy mű tárgya több szempontú feldolgozást kíván, vagy vegyes tartalmú. Utóbbi esetben a tartalomnak megfelelő legjellemzőbb helyen van a teljes címleírás, a többi szakcsoportban rövid leírást kapunk utalással a teljes címleírásra.

Ezek a vonások csak főbb jellemzői a mű magas szerkesztési és technológiai színvonalának.

Az ún. „teljesség” kérdése. A kötet a kurrens *Magyar Nemzeti Bibliográfia (MNB)* félhavasoként megjelenő füzetek, ezek pedig a kötelepéldányként beszolgáltatott könyvek, zeneművek, hanglemezek, térképek alapján készültek. A teljesség a világ csaknem minden nemzeti bibliográfiájában valami okból problematikussá válik. Egyik vagy másik műfaja a nyomtatványoknak (sokszorosításoknak) kiesik a feldolgozandók köréből vagy csak a kumulációban publikálandók köréből. A kurrens *MNB* csak 1962-től közli a megjelent hanglemezek leírásait, így tehát az 1961. évi hanglezettermés a *Magyar Könyvészet* anyagából is hiányzik. Kiestek általában a kurrens könyvészetből az aprónyomtatványok, a különnyomatok (hacsak nem sorozatok részei), az egyetemi és főiskolai sokszorosított jegyzetek és a használati nyomtatványok. A kumuláció összeállításánál további válogatásra is sor került. Kimaradtak a közép- és általános iskolai tankönyvek és évkönyvek, tanfolyami kiadványok, az efemernek minősített brosrák és a bér munkában külföldi kiadók számára készült munkák. A teljesség kérdésében csak annyi értelme van a szigorúnak, ha megköveteljük, hogy a kötelepéldányoknak az elfogadott szabályzat szerint befogadott csoportjai megtalálhatók legyenek a bibliográfiában.

3. *Használata*. Többször megállapodtunk már abban, hogy a bibliográfia szerszám, s ha az, használata oly egyszerű és könnyű legyen, amilyen csak lehetséges. Hogy ne csak tudósoknak, kutatóknak s a könyvvvel hivatalból vagy hivatásból foglalkozók számára készüljön, hogy időt megtakarító eszköz legyen. Ezen múlik a társadalmi megbecsülése, ami iránt nem lehetünk közömbösek, hiszen ma már szorosan a könyvtáros-sághoz kapcsolódik.

A *Magyar Könyvészet 1961—1962* használata nem egyszerű és nem könnyű. Röviden elmondom, miért. A kötet elején az *ETO* osztályozó rendszeréből kialakított két táblázatot találunk. Az első a szakrendi számok „értéké”-nek sorrendjében állítja össze a szakcsoportokat, a másik táblázat ugyanezeket a szakcsoportokat betűrendbe teszi, és mellé helyezi ugyanazokat a számjelzeteket, amelyek alatt az előbbi szakrendi táblázatban is megtalálhatók. Mind a két táblázat csak annyi segítséget ad a keresőnek, hogy melyik 3 vagy 4 számjegű csoportban találok a keresett munkát, de még nem kalauzol a keresett munkához. Ekkor indul el a lapozgatva keresgélés. A lapokon fent

⁴ *Magyar Könyvészet 1961—1962*. A magyarországi könyvek, zeneművek és térképek címjegyzéke. Szerk. az Országos Széchényi Könyvtár Bibliográfiai Osztálya. Fel. szerk. FÜGEDI Péterné. Bp. 1963, OSzK. XV, 1139 lap.

nincs előfej, a keresőnek erősen koncentrált figyelmét követeli, hogy a fősztályokon belül felfedezze a keresett szakcsoport „fejét”, amely tipográfiai kiemelés nélkül alig-alig szembetűnő. Ezután a megtalált szakcsoporton belül a keresés már könnyű (ha a szerzőt ismerem), mert a leírások a szerző vagy rendszó betűrendjében következnek.

Szakrend szerint összeállított bibliográfiák nélkülözhetetlen kiegészítője a betűrendes névmutató. Nem hiányzik itt sem, de nem a kötet legvégén van, hanem 260 lappal előbb, tehát külön rá kell lapoznunk. De ha megtaláltuk, evvel sem járunk jobban, mert a szerző, testületi szerző neve mellett *ismét a szakcsoport számát és nem a cím helyét kapom*, amelyre újra csak lapozgatva találok rá. Tehát kedvem szerint három mutatót is használhatok, de egyik sem irányít a lapszámra, még azt sem tudom meg, melyik lapon kezdődik és végződik a szakcsoport. Ha pedig a névhez tartozó művet keresem a szakcsoportban a névmutató alapján, s az a név egy évkönyvben vagy egy gyűjteményes kötetben fordul elő, akár mint egy tanulmány tárgya, akár mint egy cikk szerzője, a keresést nem úszom meg félórán belül, hiszen 10–20 lapnyi nonpareil szedésű tartalomjegyzékeken kell keresztülvergődnöm.

A betűrendes névmutatónak alkalmasnak kell lennie arra, hogy egy-egy szerző munkásságát együtt, egy helyen láttassa. Ha azonban névazonosság esetében nem élünk megkülönböztető jellel, hibát csináltunk. Mert pl. nem mindig olyan egyszerű az elkülönítés, mint JUHÁSZ Gyulánál, ahol 8 adat a költőre vonatkozik, kettő pedig egy történésziünkre.

Bibliográfia-szerkesztők tudják, hogy döntő fontosságú a mutatókkal szemben támasztott igények kielégítése. A *Magyar Könyvészet* 1961–1962-es kötete három mutatót, köztük 184 lapra terjedő, költséges betűrendes névmutatót is adott a kötethez anélkül, hogy a keresés idejét megrövidítve lapszámot adna.

A *Névmutató* után következik a kötet végén két hasznos index. Az egyik a *Sorozatok mutatója*; szükségét az indokolja, hogy a vegyes tartalmú sorozatok kötetei vagy füzetek kiegészítőnek a különböző szakcsoportok között, s így együtt a szerzeményezés, raktárkiegészítés, rátalálás segítője. Évi tagolásban kapjuk a megjelent köteteket vagy füzeteket. — A másik mutató: *Sorozatszerkesztők és kiadóttestületek betűrendes mutatója* a szerkesztő vagy kiadóttestület neve mellett tárgyszóval jelzi, melyik szakcsoportba tartoznak.

Ilyen részletességgel sajnos általában nem foglalkozhatunk egy-egy bibliográfiával, de a *MNB*-nak az OSzK által ezzel a kötetel megnyitott új korszaka kötelezett rá. Nem mutattunk rá apróbb hibákra, mint ahogy nem is soroltuk fel a bibliográfia összes jó tulajdonságait: pl. 1. hogy a gyűjteményes kötetek, évkönyvek cikkei s tanulmányai szerzőinek a neve mind fellelhetők a *Névmutató*ban is, 2. hogy a jegyzetben jelzik a műben található idegen nyelvű kivonat jelenlétét, hogy 3. sokszor találkozzunk a jegyzetben címkiegészítésekkel stb. Mindez bizonyítéka a mű technológiai színvonalának, a felelős szerkesztő FÜGEDI Péterné és munkatársai gondosságának. A *Névmutatót* azonban a mondottak szerint át kell alakítani.

4. E sorok már szedésben voltak, amikor megjelent a *Magyar Könyvészet* új, 1963. évi kötete. Terjedelme mintegy kétharmada az előző két év együttes kumulációjának: 736 lap. Szerkesztette az OSzK Bibliográfiai osztálya. Felelős szerkesztő: FÜGEDI Péterné.

Mutatórendszerében öröndetes a változás! A szakrendi táblázat (beleolvasztva a tartalomjegyzékbe) lapszámokkal van ellátva. Viszont elmaradt a betűrendes szakcsoportmutató. Cserébe kaptunk egy mutatót a kongresszusi kiadványokhoz és egy táblázatot a magyarországi kiadóállalatokról.

KŐHALMI BÉLA

Tervezési törekvések a tudományos könyvtárügyben Nyugaton. (Német Szövetségi Köztársaság, Egyesült Államok.) A tudományos munka tervezésének világszerte tapasztalható szükséglete és ezzel összefüggésben a tudománypolitika kiterjeszkedése a könyvtárügyre — legáltalánosabban megfogalmazva, a tudományos tájékoztatásra — különféle megnyilvánulási formákban jelentkezik. Nyugaton is tanúi vagyunk ilyen tervezési törekvéseknek, amelyek azt célozzák, hogy a tudományos könyvtárügy és a dokumentáció fejlesztését szervesen összekapcsolják a legmagasabbszintű tudománypolitikai és szervezési elképzelésekkel. Mind világosabbá válik az a törekvés a „szabad piacgazdaság” („Freie Marktwirtschaft”) körülményei között is, hogy a tudományos fejlődést tervezni kell és ennek részeként a tudományos könyvtárügyet is. Aligha lehet alábecsülni, hogy ebben a fejlődésben kifejezett felismerésben milyen ösztönzőleg hatott a szocialista országok vonatkozó elmélete és gyakorlata, különösen pedig a Szovjetunióé.

Ennek a ténynek a rögzítése azonban nem elegendő, hanem figyelemmel kell kísérni, hogy a kezdeményező és ösztönző szocialista elmélet és gyakorlat alapján, Nyugaton hogyan, miben, milyen formákban realizálódik a tudományos könyvtárügy tervezése helyességének felismerése, milyen módszerekkel történik ez, mi az, ami esetleg a mi körülményeink között is hasznosnak, alkalmazhatónak látszana. Minderre egy kisebb közlemény természetesen nem vállalkozhat, a hangsúly a tanulmányozás szükségességére, a figyelem felhívására esik.

A Német Szövetségi Köztársaságban a legutóbbi időkben két fejlemény is tanúsítja a tudományos könyvtárügy tervezésére irányuló erőfeszítéseket. Az egyik szervezeti jellegű. Frankfurt am Main-i székhellyel, a Max Planck-Gesellschaft (a legjelentősebb nyugat-német tudományos szervezet) keretében megalakult az *Institut für Dokumentationswesen*, a Szövetségi Köztársaságban folyó tudományos tájékoztatási munkák tervezésére, koordinálására és finanszírozására. Az intézet feladatkörét „mutatis mutandis” a francia CNRS-éhez vagy az amerikai National Science Foundation-éhoz lehet hasonlítani, *leszűkítve* a dokumentációra. Az intézet maga nem folytat szorosan vett dokumentációs tevékenységet, hanem kormányfelkérésre, külső megbízásokra vagy saját kezdeményezéséből elaborátumokat dolgoz ki részben saját munkatársai, részben külső szakértők közreműködésével különböző dokumentációs problémák megoldására, és szükség és lehetőség szerint finanszírozza is ezeket (pl. a dokumentáció kifejlesztése különböző tudományterületeken, új dokumentációs módszerek és technika bevezetése, illetve alkalmazása, egyes elméleti kérdések kidolgozása stb.). Az intézet nem hatósági, hanem tudományos intézmény jellegű, és természetszerűleg szorosan együttműködik a Deutsche Gesellschaft für Dokumentation-nal.

Egy másik figyelemreméltó momentum a legfelső nyugat-német tudományos hatóság, a Wissenschaftsrat kötete a tudományos könyvtárakról.¹ Az *Empfehlungen* magában foglalja, tekintet nélkül főhatósági hovatartozandóságra (egyetemi, állami, tartományi, szak- stb. könyvtárak) a nyugat-német tudományos könyvtárügy egészének fejlesztési koncepcióját, könyvtártípusonként és konkrétan az egyes könyvtárak vonatkozásában is. A kötet bevezetője a következő elvi megfogalmazásban jelöli meg a Wissenschaftsrat foglalkozását a tudományos könyvtárüggyel: „Als wissenschaftliche Bibliotheken werden die bibliothekarischen Einrichtungen verstanden, die als Instrumente der Forschung, Lehre und Information der Vermittlung wissenschaftlicher oder wissenschaftlich genutzter Literatur dienen.”

¹ *Empfehlungen des Wissenschaftsrates zum Ausbau der wissenschaftlichen Einrichtungen. Teil II. Wissenschaftliche Bibliotheken.* Vorgelegt im Januar 1964. Bonn, 1964, Bundesdruckerei. 290 l. — Az 1. kötet a tudományos intézetekkel foglalkozik. A kiadvány eképpen is demonstrálja a tudományos munka egységét, a tudományos könyvtárügy szerves kapcsolódását a kutatáshoz és felsőoktatáshoz.

A kötet gazdagon dokumentálva mutatja be az egyes könyvtártípusok feladatait, fejlődését, és elemzi szükségleteiket, fejlesztési igényeiket. Mindezt szövegesen és statisztikai adatszolgáltatással. A kötet szerkezetileg kettős felépítésű: vertikális (problémakörök: ún. képzés, személyzeti utánpótlás, katalógusok, közös és központi szolgáltatások — könyvtártípusonként is) és horizontális (könyvtártípusonként az egyes könyvtárak speciális fejlesztési szükségletei — költségvetés, beszerzés, helyiség stb.). Számos adat található arra vonatkozóan, hogy különböző könyvtárak optimális állománya kialakításának milyen pénzügyi konzekvenciái vannak, milyen módon fejlesztendők a közös szolgáltatások (pl. könyvtárközi kölcsönzés) stb. A legfontosabb ajánlásokat tömören külön is összefoglalják. A kötetet számos statisztikai táblázat egészíti ki (pl. gyarapítási és könyvkötészeti költségek, személyi kiadások, állomány stb.).

A kötet szerkesztése és technikai előállítása példás. A magyar tudományos könyvtárügyre vonatkozóan is szívesen látnánk hasonló — és még teljesebb —, a tervezést előmozdító vállalkozást.²

Az *Egyesült Államokban* legmagasabb tudománypolitikai szinten a National Science Foundation foglalkozik a tudományos könyvtárügy és a dokumentáció fejlesztési terveivel. Erre vonatkozóan számos feldolgozás, adalék és utalás található az MTA Könyvtára tudományservezési *Tájékoztató-jának* I—IV. évfolyamában. Az NSF mellett vagy vele együttműködve több más intézmény, hatóság, alapítvány stb. is foglalkozik a fejlesztés legkülönbözőbb kérdéseivel, sokrétű és mennyiségileg számottevő kiadványban téve közzé a tervezeteket, illetve a beszámolókat. Az egyik ilyen érdekesebb kiadványról lesz szó a következőkben, egy ún. kormányzati kutatási jelentésről („government research report”). A jelentés az NSF megbízásából készült, és a kereskedelemügyi minisztérium technikai szolgáltatások hivatala tette közzé.³

A nyugat-német kiadványhoz hasonlóan, e kutatási jelentés kapcsán sem tartom feladatnak e folyóirat — vagy bármely más folyóirat — hasábjain a részletes tartalmi ismertetést, a tanulmányozás az illetékes szakértők feladata, mint inkább a tudományos könyvtárügy és a dokumentáció problémái és tervezése kérdései magasszintű tudománypolitikai szervek által történő megfogalmazása egyik módszerének, dokumentumának bemutatását.

A jelentés 10 000 szakkönyvtár és dokumentációs szolgálatból 442-nek az elemzése alapján készült reprezentatív statisztikai felvétellel és kérdőíves módszerrel. Ezt megelőzte egy országos szakkönyvtári és dokumentációs címjegyzék („Directory”) összeállítás.⁴ A jelentés két fejezetben dolgozza fel anyagát: ún. történeti kialakulás, növe-

² Érdekes összehasonlítást kínál a Központi Statisztikai Hivatal *Tudományos és szakkönyvtárak 1963 c. kiadványa* (ld. *Tudományos könyvtárügyünket érintő két statisztikai kiadványról*. Magy. Könyvszle. 1965. 2. sz. 184—185. l.), amely jóllehet némely tekintetben bővebb adatszolgáltatást nyújt (pl. forgalom), a tervezés tekintetében kevésbé teljes, ami a nyugat-német kiadványétól eltérő jellegével magyarázható (kifejezetten statisztikai közlés).

³ U. S. Department of Commerce. Office of Technical Services. *A government research report. Survey and analysis of specialized science information services in the United States to National Science Foundation.* September 1962. I. J. PANNING, B. A. FRAUTSCHI. . . Contract NSF—CI49. Columbus, 1962, Battelle Memorial Institute. 48, [52] l. (US Dept. of Comm. Off. Techn. Serv. AD 285 108.)

⁴ *Directory of specialized science information services in the United States.* National Science Foundation. 1961. (NSF—61—68). A Könyvtártudományi és Módszertani Központnál előkészületben levő magyar *Könyvtári Minerva* minden bizonnyal elő fogja segíteni tervezési szempontból is a szükséges orientálódást, és nem kevésbé az olyannyira szükséges külföldre történő tájékoztató munkát (*World of Learning*, külföldi minervák, nemzetközi reference-munkák, tájékoztatósi segédletek stb. kiadványokban való helytálló adatok szerinti szereplését a magyar könyvtárügynek).

kedés, földrajzi megoszlás, szolgálat típusok, személyzet, információs szolgálatok közti kapcsolatok stb. Az elemzést diagrammok, statisztikai táblázatok, grafikonok teszik szemléletessé (egy érdekes adat: 1960-ban állami (kormány) tudományos tájékoztatási szolgálatban 377 számítógép-specialista működött). Figyelemreméltóak a jelentés függelékeként közölt *kérdőívek* módszertani szempontból („survey questionnaire”), amelyek esetleg ötleteket adhatnak hazai szakkönyvtári és dokumentációs felmérésekhez.⁵

Az előzőkben bemutatott — az egyszerűség kedvéért nevezzük ezeket — tudományos könyvtári és dokumentációs tervezési segédleteknek, metodikai munkáknak mind a túlértékelése, mind az alábecsülése hibás volna. Nem kevés, a tervezésben használható anyag gyülemllett fel és készül folyamatosan az MM Könyvtár Osztálya, az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács, az OMF munkássága során, továbbá az egyes könyvtárakban és könyvtárhálózatokban. *A szocialista könyvtárügy koncepciója*, az államilag szervezett könyvtárügy és dokumentáció, a hálózati elv és végrehajtása *optimális lehetőségeket* nyújtanak a tervezéshez — amint a kapitalista körülmények között a tervezésnek megvannak a rendszer lényegéből következő *korlátai*. Az optimális lehetőségek *realizálása* azonban nem kis mértékben függ a *tervezés módszerétől és technikájától*. Ezen a téren még sok a fejlődési lehetőség, és figyelmet érdemelnék mindazok a kísérletek, törekvések, eredmények, amelyek mind a szocialista, mind pedig a kapitalista országokban vannak. Ebből a szempontból kell elsősorban figyelemmel követni a nyugati tudományos könyvtári tervezési törekvéseket is.

RÓZSA GYÖRGY

Tudományos könyvtárügyünket érintő két statisztikai kiadványról. Az 1964. évi hazai statisztikai termékből két kiadvány hívja fel magára különösen a figyelmet, amelyek közvetlenül érintik tudományos könyvtárügyünket. Természetesen mind az általános (statisztikai évkönyvek, összefoglaló adattárak), mind pedig a kultúrstatisztikai kiadványok számos adatot, adalékot tartalmaznak a könyvtárügyre vonatkozóan, azonban meglehetősen ritkák az olyanok, amelyek magával a tudományos könyvtárüggyel foglalkoznak, illetve amelyek adatai a könyvtári tervezésben messzemenően figyelembe vehetők, még ha ez a fogalom, hogy könyvtár elő sem fordul bennük.

Nos, a szóbanforgó két kiadvány pontosan ilyen: az egyik a tudományos könyvtárügy 1963. évi fejlődését mutatja be,¹ míg a másik a felső- és középfokú szakemberek foglalkoztatását.²

Az 1963. évi tudományos- és szakkönyvtári statisztikai beszámoló 6 fejezetben közöl táblázatokat a következők szerint: I. A könyvtárak száma és állománya, II. Olvasóforgalom, III. A könyvtárak egyéb tevékenysége, IV. A könyvtárak dolgozói, V. Megyei adatok, VI. Az adatszolgáltatás teljessége, továbbá *összefoglalás*-ban nyújt tömör, szöveges elemzést.

Az országban működő mintegy 19 000 könyvtárból 1600 a tudományos és szakkönyvtár, 27 millió könyvtári egységnyi állománnyal, 76 millió forintos évi állománygyarapítási összeggel. Az állomány mintegy 78%-a Budapesten koncentrálódik. A periodikák

⁵ Az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság felmérései, különböző munkaanyagai, beszámolóí a műszaki dokumentáció területéről (pl. a dokumentáció gépesítése) hasonló jellegűek.

¹ *Tudományos és szakkönyvtárak. 1963.* Bp. 1964, Központi Statisztikai Hivatal. 65 l.

² *Mérnökök, technikusok, egyéb felső- és középfokú végzettségű szakemberek foglalkoztatása.* Bp. 1964, Központi Statisztikai Hivatal. 139 l. (Statisztikai Időszaki Közlemények 64. kötet. 1964/6. sz.)

aránya az állományból 8%. A könyvtári egységek 22%-a szabadalmi leírás (OMKDK). Az egy főre eső használt egység átlaga 2,7—2,8 (kölesőzés, helyben olvasás). A periodikák és a könyvek használati aránya száz kötetet véve alapul 100 : 154, 100 : 37. A 4400 könyvtári alkalmazottból 3700 látott el könyvtárosi feladatot. A tudományos és szak-könyvtárak 45%-a vállalatoknál, hivatalokban, 42% felsőoktatási intézményekben, mintegy 10% kutató- és tervezőintézetben működött. Az összes állomány 64%-a és a teljes könyvtáros létszám 1/4-e az országos jellegű könyvtárakban található.

Az előbbi és a táblázatokban részletezett adatokat érdekes volna összevetni a mérnökök és egyéb felsőfokú szakemberek foglalkoztatásáról szóló kötettel. Ez utóbbiból a könyvtárosok taxatívén kimaradtak, illetve feltehetően a „szociális — egészségügyi — kulturális ellátás” vagy „az eddigiekben fel nem sorolt egyetemi, főiskolai. . . végzettséggel rendelkezők” állománycsoportjában szerepelnek.

A *Mérnökök, technikusok*. . . a következő fő csoportok szerint közli adatait: Összefoglaló adatok I. Az aktív keresők számának megoszlása népgazdasági áganként iskolai végzettség szerint, II. A középiskolai és annál magasabb iskolai végzettséggel rendelkező keresők népgazdasági áganként, III. A középiskolai és annál magasabb iskolai végzettséggel rendelkező . . . keresők. . . tevékenységi kör szerint, IV. A kiemelt felső- és középfokú iskolai végzettséggel rendelkező. . . keresők . . . százalékos megoszlása az egyes népgazdasági ágak között; Részletező adatok V. Az aktív keresők száma iskolai végzettség és tevékenységi kör szerint az egyes népgazdasági ágakban.

A táblázatok szocialista szektor, állami szektor és szövetkezeti szektor szerinti beosztásban sorolják fel az adatokat a legkülönbözőbb csoportosításokban (foglalkozási ágazat, képzési nomenklatúra, igazgatás, termelés és kutatás stb.).

Hasznos volna a tudományos és szakkönyvtárak 1963. évi adatait *elemzően összevetni hálózatonként és országos összesítésben ez utóbbi kiadvány adataival a tervezés szempontjából*. Ez vonatkozik mind az állomány, mind a forgalmi, a tudományos tájékoztatási, mind pedig a személyi adatokra (pl. az egyes népgazdasági szektorokban dolgozó felsőfokú képzéssel rendelkező szakemberek száma hogyan viszonylik az adott szektorbeli szakkönyvtárak — állományuk — személyzetük számához, kimutatható-e és ha igen, milyen tervszerű fejlesztési korreláció ezek között). Ezeket a korrelációkat össze lehetne vetni a nemzetközi adatokkal, a fejlett külföldi országok hasonló jellegű viszonyszámaival stb.³

Mindez arra utal: *könyvtárstatisztikai elméleti-módszertani* munkánkat fokozni szükséges, *metodikai kutatásokat* kell előíranyozni, hogy tudományos könyvtárügyünk tervezése szilárdabb alapokon álljon. Pályadíjakkal, publikációs lehetőséggel stb. kellene ösztönözni az effajta kutatásokat és talán aspirantúra-témaként sem tartozna az utópia világába.

RÓZSA GYÖRGY

Könyvtárak és térképtárak a népgazdaság szolgálatában. A bizonyos céllal létrehozott szakkönyvtárak funkciója eleve meghatározott,¹ kérdés azonban, a széleskörű vagy éppen általános gyűjtőkörű könyvtáraknak van-e szerepük, jelentőségük napjaink gyakorlati célú tudományos kutatásaiban. Mi ezt a kérdést egyetlen területen: a nyersanyag-kutatás vonalán óhajtjuk megvilágítani. Ezért csak a legnagyobb könyvtárakat vesszük szemügyre.

³ Az OMF B a műszaki dokumentáció fejlesztési koncepciójával kapcsolatban végzett ilyenféle számításokat, ezek azonban mindenekelőtt a műszaki termelési könyvtári-dokumentációs hálózatra vonatkoznak.

¹ SALLAI István—SEBESTYÉN Géza: *A könyvtáros kézikönyve*. Bp. 1956. 26. l.

Napjainkban az egyes tudományterületek határai fokozatosan elmosódnak és a különálló tudományok összekapcsolódásából komplex kutatási területek alakulnak.² E komplex jelleg mellett napjaink egyik legfontosabb tudományos problémája az alapkutatás és az alkalmazott kutatás kapcsolata. A természettudományos alapkutatás nagyobb része tudományos kutatóintézetekben, könyvtárakban, egyetemeken és múzeumokban folyik. Az itt elért eredményeket a gyakorlatban alkalmazott természettudományi kutatógárda hasznosítja. A könyvtárosokra tehát mind a keresett művek szolgáltatása, mind a vonatkozó művek ajánlása terén — és ez itt a nehezebb — igen komoly és felelősségteljes feladat hárul. A komplex területen működő fiatalabb szakemberek ugyanis gyakran nem ismerik a vonatkozó régebbi irodalmat. Ez fokozza a keresés nehézségeit. Jó eligazítást adhatnak e tekintetben az olyan összefoglaló áttekintések, mint melyet táj- és helytörténeti kutatási vonatkozásban FALLENBÜCHL Zoltántól olvastunk.³

A speciális területeken működő szakemberek könyvtári kutatásának tehát szükségszerűen ki kell terjednie mindazokra a tudományterületekre, amelyek minduntalan áthatják egymást. Nem elégedhetnek meg ezek szerint a kifejezetten szakmájukba vágó művekkel, ellenkezőleg: néha igen távolfekvőnek látszó területekről is kaphatnak segítséget. Ezek a körülmények mind közrejátszanak abban, hogy napról-napra jobban kibontakozik a könyvtárosok és a szakkutatók között a közvetítő tevékenység.⁴

A nagy könyvtárakban, az elkülönített részlegek között ott találjuk a kéziratárát és a térképtárat. Ez a két különgyűjtemény bennünket ezúttal különösen érdekel. Nálunk az Országos Széchényi Könyvtárnak (a továbbiakban: OSzK) híres kéziratára és térképtára van. Mivel természettudományos kutató intézeteink túlnyomó többsége a fővárosban van, ezek a gyűjtemények országos viszonylatban is különleges fontosságúak.

Nem lesz érdektelen utalnunk arra, hogy a kéziratárakban és a térképtárakban felhalmozott anyag — természeténél fogva — egészen különleges értékű. *Minden kézirat: legyen az írás vagy térkép, olyan egyedi darab, amelyből csak egy van;* esetleg van belőlük egy-két másolat is. Tudvalevő azonban, hogy a másolatok nem mindig azonosak az eredetivel, így nem is azonos értékűek.

Nemrég például azt vizsgáltuk, hogy hol van legnagyobb szükség a Balaton pusztuló partvonalára mentén sürgős műszaki beavatkozásra.⁵ Ezért a partvonal változásának mértékét kellett 200—250 évre visszamenően megállapítani. Erre a célra — többek között — KRIEGER Sámuel 1763—1765 között készült térképét is felhasználtuk. Ebből a nagy térképből három példány maradt fenn. Az egyik az Országos Levéltárban. Ez nagyon pontos, gondosan kidolgozott, de erősen kifakult példány. Azonban a Balaton régi lefolyását („Effluxus Lacus Balathonis”) csak ez tünteti fel. A zalaegerszegi Állami Levéltárban levő példány szűrt másolat; színezése kitűnő, de tusrajza befejezetlen. (A harmadik példány Bécsben van; ezideig magyar kutató még nem látta.) A térképen látható betű- és számjelek megfejtése mindaddig lehetetlen volt, míg az OSzK kéziratárában meg nem találtuk a hozzá tartozó részletes műszaki leírást. Erről az iratról már-már le is mondtunk, mert valamennyi többi, ide vonatkozó iratot az Országos Levéltár, illetőleg a bécsi Nationalbibliothek őrzi.

Számos példát sorolhatnánk még fel arra vonatkozóan, milyen értéket jelent a gyakorlati kutatás számára az OSzK kéziratára. Elégedjünk meg azonban itt csak azzal,

² SEBESTYÉN Géza: *A könyvtári kutatások mai problematikája a külföldi szakirodalom tükrében.* Bp. 1962. 46. l.

³ FALLENBÜCHL Zoltán: *Régi térképek a táj- és helytörténeti kutatás szolgálatában.* Magy. Könyvszle. 1957. 411—416. l.

⁴ SEBESTYÉN: *I. m.* 57. l.

⁵ BENEDEGY László: *A Balaton partvonalának alakulása az utolsó két évszázadban.* A Balaton feliszapolódásával kapcsolatos kutatások 1961—62. Beszámoló a kutatások koordinálására létesült intézetközi munkaközösség tevékenységéről. Bp. 1963. 24—29. l.

hogy például ott őrzik PESTHY Frigyesnek 63 kötetből álló híres helységnévtárát. Annak idején, 1945—1946-ban, amikor az országos sóinség leküzdése volt a feladat, a sósvízű források felkutatását ennek a becses gyűjteménynek átvizsgálásával kezdettem meg,⁶ és a vizsgálat nyomán, ha sótelepet nem is, de annál sokkal nagyobb értéket: kőolajgyanús területeket sikerült feltárnunk.⁷ A sóshartyáni sós kútra vonatkozóan PESTHY olyan megbízható adatokat közöl, amelyek alapján ott termelő kutat létesítettünk. Ez a kút szolgáltatja a „Jodaqua” elnevezésű jódos-sós gyógyvizet, amely ezideig 400—500 ezer golyvás betegnek adta vissza (különösen Baranyában) az egészségét, ezen felül pedig havonta több vagonnyi mennyiséget szállítunk belőle „kemény” valutáért Svájcba, Németországba, sőt még tengerentúlra is.⁸

Igen nagyjelentőségűek a térképtárak a nyersanyagkutatás terén. Köztudomású, milyen elsőrendű népgazdasági érdekek fűződnek kőolaj- és földgázmezőink felkutatásához. De épp ennyire fontos a dús talajvizet vagy mélységi vizet szolgáltató területek feltárása is. Az iparnak, a mezőgazdaságnak, rohamosan fejlődő városainknak és községeinknek rengeteg vízre van szükségük. Hévízeink pedig olyan, számszerűleg ki sem fejezhető mennyiségű energiát jelentenek, amellyel évente több millió tonna szénét takaríthatunk meg. Mindennek a nyersanyagkincsnek felkutatása a földkéreg szerkezetének megismerésén alapszik. A földkéregszerkezeti kutatásokhoz pedig elengedhetetlenül szükséges a régi kézíratos térképek gondos tanulmányozása. Az örökké mozgásban levő kéreg ugyanis a térszinen lassú, egy-két emberöltőn át szemmel alig látható változásokat okoz. Ha azonban 100—150 éves távlatban vizsgáljuk ezeket a folyamatokat, azonnal szembetűnnek a felszíni vizek mederalakulatában bekövetkezett változások. Lássunk a fentiekre néhány példát.

A Kőolaj- és Gázipari Tröszt néhány évvel ezelőtt felkérte e sorok íróját arra, vizsgálja meg Tótkomlós környékét a tekintetben, vajon felismerhető-e valamiféle földalatti szerkezet az évszázados kéregmozgások alapján. A vizsgálatnak azt kellett eldöntenie, hogy bizonyos felszíni mérési eredményekből megvonható-e az alföldi medence aljzatát felépítő mélybeni kőzetek elterjedésének határa anélkül, hogy további fúrások mélyítésére lenne szükség. Tudnunk kell, hogy az országnak ebben a részében süllyedt legmélyebbre az Alföld kristályos medencealjzata.⁹ Hódmezővásárhely és Makó között 6000—7000 m mélységű árok létezéséről biztosan tudunk;¹⁰ fontos azonban azt is tudnunk, merre terjednek tovább a hasonlóan nagy mélységek, és milyen kőzetek települnek ezekben. A geokinetikai vizsgálatok tisztázták, hogy a kérdéses szerkezet a Szárazér nevű vízfolyás alatt húzódik. Azt is tisztázni lehetett, hogy részben kristályospala, részben pedig mezozoós mészkő alkotja a medence aljzatát. Hogy azonban meddig terjed ez a mezozoós övezet, arra — a mélyfúrásokon kívül — csak a régi kézíratos térképek nyújtanak közvetett felvilágosítást. Az OSzK térképtárában erre vonatkozóan több,

⁶ BENDEFY László: *Történeti források felhasználása bányageológiai kutatásoknál* Jelentés a jövedéki mélykutatás 1946. évi sókutató munkálatairól. Bp. 1947. 226—231. l.

⁷ BARTKÓ L.: *Beszámoló az 1946. évben Sóshartyán—Szécsény környékén végzett kutatásokról.* Uo. 34—54. l. Ua. : *Előzetes jelentés a Romhány környékén végzett földtani kutatásokról.* Jelentés a jövedéki mélykutatás 1947—48. évi sókutató munkálatairól. Bp. 1948. 149—156. l.

⁸ BENDEFY László: *A sóshartyáni régi sóskút és az I. sz. mélyfúrás.* Jelentés a jövedéki mélykutatás 1946. évi sókutató munkálatairól. Bp. 1947. 167—174. l.

⁹ SCHEFFER V.: *Regional geophysical data from the southern part of the Great Hungarian Plain.* Annales Universitatis Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio geologica. Tom. 6. Bp. 1963. 109—128. l.

¹⁰ BENDEFY László: *Az 1963. évi szkopjei földrengés magyarországi vonatkozásai.* Földr. Ért. 1964. 31—56. l.

különböző évekből származó kitűnő felvételt találtunk. Ezeknek az összetevéséből ki-
derül, milyen gyakran és milyen mértékben, sőt: milyen mozgási jelleggel változtatja
alakját a meder.¹¹ Ebből megállapítható, merre felé billen, süllyed vagy boltozódik a
földalatti szerkezet azokon a területeken is, ahol sem fúrási, sem felszíni mérési adatok-
kal nem rendelkezünk.

Az osztrákok által a Fertő környékén évek óta folytatott földtani kutatások arra
az eredményre vezettek, hogy az eddigi magyarországi kutatások gyér eredményei elle-
nére is komoly reményekkel kísérhetnek meg a Kisalföldön is a földgázkutatókat.
Már az első tapogatódzások is nem remélt gazdag eredménnyel jártak Ikervár határában.
A Kisalföld középső részére kiterjesztett kéregszerkezeti kutatás az egyéb geofizikai
és geokinetikai vizsgálat mellett igen nagy haszonnal kapcsolja be a Fertő és a Hanság
környékéről készült régi térképeket, amelyekből több lapot őriz az Országos Levéltár,
a Hadtörténelmi Levéltár, az OSzK térképtára, valamint a mosonmagyaróvári Állami
Levéltár. Természetes, hogy ezek közül az országos jellegű tervező intézetek kutatói
számára az OSzK a legkönnyebben hozzáférhető forrás.

De szóljunk néhány szót egyéb természetű feladatokról is. Részint a volt gellért-
hegyi csillagda pontos helyének kitzűzéséhez, részint a régi kataszteri és katonai térképe-
ink vetületi tengelyrendszerének tájékozásához szükséges volt az 1808. évi pesti alap-
vonalmérés két végpontjának ismeretére. A déli végpontot HALÁCSY Sándor mérnök
1864-ben megtalálta és bemérte.¹² Az északi végpontra LÁGYI István figyelt fel egy
1880. évi felvételtől eredő katonai térképlapon. Hogy honnan ered ez a „Nord. Basis
End-Punkt” megjelölésű pont, sokáig nem sikerült felderíteni. Végül is az OSzK térkép-
tára vezetőjének a tanácsára előkeresett Duna-mappációs térképlapok egyikén feltűnt
a szóban forgó bázisvégpont, sőt meg vannak adva ugyanott a koordinátái is. Ez a Duna-
felvétel HUSZÁR Mátyás tervei és vezetése mellett készült 1824 és 1829 között.¹³ Ezek-
nek a térképeknek segítségével sikerült a hajdani csillagdáknak és a csillagászok lakóépüle-
tének körvonalait a mai Citadella belsejében kitzűznünk.¹⁴

Nem véletlenség, hogy a felhozott példák túlnyomó többségében az OSzK térkép-
tárának anyagához nyúltunk. A mai államhatárokon belüli területről származó régi kéz-
íratos térképek egyik legnagyobb gyűjteménye Budapesten (és egyben az egész ország-
ban) az Országos Széchényi Könyvtár térképtárában található. A térképtár állaga kere-
ken 100 000 (százezer) darabból áll. Ezek közül kb. 26 000 db eredeti kézíratos térkép,
14 000 db ritka, több száz éves metszet, 50–60 000 db pedig kataszteri térkép, főként
a száz évvel ezelőtti felvételi lapok gyűjteménye.¹⁵ Minden egyes régi kézíratos térkép
egyedi darab. Nem egy térképlap olyan díszes kivitelű, hogy mint művészi (térképrajzo-
lói) alkotás, világviszonylatban is megállja a helyét. E mappák zöme nálunk különösen
ritkaság számba menő XVII–XIX. századi térképlap. Koruknál és egykori használa-
tukból folyóan többé-kevésbé megviselt lapok; ezért a legnagyobb kíméletre szorulnak.
Az a rend, pontosság és szakszerűség, amellyel az OSzK térképtárában találkozunk, bár-
mely hasonló nagynevű európai nemzeti könyvtár térképtárában tapasztaltakkal fel-

¹¹ BENDEFY László: *Geokinetic and crustal structure conditions of Hungary as recorded by repeated precision levellings*. Acta geol. Acad. Sci. hung. 1964. 8. vol. 12. fasc.

¹² HALÁCSY Sándor munkálatairól FUTAKY [KLEISZNER] Zoltán: *Buda és Óbuda felmérése az 1870-es években*. Geod. Közl. 1935. 11. évf. 5–8. sz.

¹³ BENDEFY László: *Szintezési munkálatok Magyarországon 1820–1920*. Bp. 1958, Akadémiai K.

¹⁴ BENDEFY László: *Az egykori gellérthegyi csillagászati állomás és a budapesti koordinátarendszer*. (Megjelenés előtt.)

¹⁵ NAGY Júlia: *Az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárának állománya és működése*. Földr. Ért. 1956. 249–254. l.

veszi a versenyt. De aránylagosan még nagyságrendileg sem állunk e tekintetben alább a hasonló külföldi intézmények térképtárainál.

A *Deutsche Bücherei* Kartenabteilungja (alapították 1913-ban) 60 000 db, a *Deutsche Staatsbibliothek* 1885-ben önállósított térképtára 250 000 db, a drezdai *Sächsische Landesbibliothek*nek a XVI. században létesített térképgyűjteménye ma 43 000 db térképlapot számlál. Érdekes, és a kéziratos térképek értékére világít rá a berni *Schweizerische Landesbibliothek* vezetőségének intézkedése. Az ő térképgyűjteményük *hetede* az OSzK teljes régi térképállományának: mindössze 15 000 db, és mégis az elkülönített és jól berendezett térképtárban külön kezelésemélyzet gondozza azokat. Hasonlóképpen kicsiny, de elkülönített térképtára van például a *Belga Királyi Könyvtárnak* is. A párisi *Bibliothèque Nationale* térképtára, a *Département des Cartes et Plans*, 1 000 000 kéziratos térképből, atlaszból, földgömbből és metszetből álló pompás gyűjteménnyel rendelkezik. A washingtoni *Library of Congress* térképtára, a *Map Division* gyűjteménye még ennél is több: 1 500 000 (másfél millió!) térképet, atlaszt, földgömböt és látképet (metszetet) számlál, noha mindössze 1900-ban lett önállóvá.

Az OSzK térképtára lépést igyekszik tartani a világszínvonalal. Az itt őrzött metszetgyűjtemény is ma már európai hírű. A legutóbbi háború következményeképp több ezer olyan metszetet tartalmaz, amelyek a nyugati könyvtárakban elpusztultak és világvizonylatban csakis az OSzK térképtárában maradtak meg.

A kataszteri térképlapok gyűjteménye (az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal térképtárának anyagát is figyelembe véve) az egész országban a legnagyobb, mert a 100 év előtti határokig terjedő anyagot tartalmazza. Ez a gyűjtemény — hazai viszonylatban — *egyedülálló* a tekintetben is, hogy csakis itt található meg az 1853—1933 közötti időben szerkesztett, kézi színezésű, ún. „*földművelési térképek*”, amelyek az egykorú mezőgazdasági művelési állapotot tüntetik fel. Ezek a csodálatos szépségű térképek a vízgazdálkodási, erdészeti, talajkémiai, talajvédelmi stb. kutatások szempontjából rendkívül fontosak. Többek között a mai nagytáblás gazdálkodás, a csökutas és a csörgendeztetőn öntözött egységek tervezése alkalmazásával nélkülözhetetlenek. Ennek tulajdonítható, hogy az OSzK térképtárának hatalmas anyagát a Vízügyi Szolgálat szakemberei állandóan használják. 1963-ban például a Vízügyi Szolgálat dolgozói 3414 térképet, 1964 első felében pedig 1844 térképet forgattak.

Tanulmányommal arra óhajtottam rámutatni, milyen segítséget tud nyújtani a könyvtár, kézirattár és térképtár a természettudományos kutatásnak. Befejezésül hadd mutassak rá arra is, mit kellene cselekednünk, hogy azt a hasznot, amelyet a régi kéziratos térképek tanulmányozása nyújt a természettudományos kutatóknak, illetőleg a népgazdaságnak, fokozhassuk: a térképtárak, elsősorban talán az OSzK térképtára teljesítőképességének növelésével. A kutatók megdöbbenve tapasztalják, hogy egyes kiemelkedő fontosságú sorozatok egyes térképlapjai néha két-három különböző intézmény gyűjteményében tárolnak. Ez a körülmény talán fel sem tűnik az illetékes vezetőknek; nem is tudnak róla. De tudjuk mi: kutatók, mert sok drága munkaórába kerül ezeknek a hiányzó daraboknak a felkutatása és az utánuk járás. Ezeket az anomáliákat országosan meg kellene állapítani és sürgősen meg kellene szüntetni.

A térképtárakat, így elsősorban az OSzK térképtárát, helyes lenne a kutatáshoz szükséges legelemibb segédeszközökkel: mint leolvasó méreccel, redukáló körzőkkel, átlátszó vonalzókkal, öl-méteres átszámító táblákkal, szorzótáblákkal, logaritmuskönyvvel, számológéppel, másolóasztallal, oleáta-papírossal stb. felszerelni. Végül szólunk kellene a térképtár fejlesztéséről is, de ez olyan alapvető és sokrétű kérdés, hogy ezzel külön tanulmányban óhajtok foglalkozni.

BENEFY LÁSZLÓ